

HANDÓ PÉTER (1961) Sósartyán

HANDÓ PÉTER

Gyászmunka

Kiss Anna: Hidegtelelés

A jó költészetnek nemcsak ereje van, hanem gyógyít is, mert nemes értékeket közvetít. Szemben egy nemtelenedő – nemtelenedésre ítélt – világgal. Ugyanakkor jó költészetet nem nő vagy férfi művel, hanem költő. Költői lélekkel áldott. Ami annak nagyságával mérhető súlyok cipelésével jár. Személyes és személyre szabott. Ami akár átkot is jelenthet, ha az az egyén számára hordozhatatlan teherré válik.

A jó költészet a pillanat teljességét ragadja meg. Legyen az emberi, emberfeletti vagy emberen túli. Mondhatnánk, belülről fakad, mégis van benne valami, ami magából a művelőjéből, a művelője műveltségéből teljes mértékben nem eredeztethető. Ezt nevezhetjük titoknak, transzcendensnek, többletnek vagy akár mágiának is. A szavak mágiájának. A szavak pusztá jelentésén túlra mutató, teljességében föl nem tárható üzenetnek a teljesség felől.

Kiss Anna 2020-ban megjelent *Hidegtelelés* című kötete e tekintetben különleges egységet alkot, teremt. Mint könyv: alkot; mint mű: teremt. Bár szerkesztésében, műfajában sokszínűséget mutat, nyelvi, fogalmi szinten, költői képeiben, látásában és láttatásában egységességgel bír. Nem hidegteleléses, hanem nemes egységgel. Nemesítővel. Felemelővel. Szakralitással bíróval.

A könyörtelenül pontos kötet cím tagadhatatlanul a múlt kísértésére utal. Valami olyanra, ami újra és újra akaratlanul betör az ember tudatába. Amitől képtelen szabadulni, mert az a maga feldolgozhatóságában is feldolgozhatatlan. Ugyanis az idő a végtelennek is határt szab. Mutakozzon az akár az érzés, az érzékelés tartományában. Tekintsen az ember akármilyen hatékonyan is a múlt kútjába, s hatoljon, lásson akármilyen mélyre is abba.

Kiss Anna kötetének olvasása közben feltűnő a ciklusokon belüli és a ciklusok közötti oda-vissza csatolás, a motívumok ismétlődésének ritmusa, új alakban, kontextusban történő behívása, megidézése, az utalásokkal átszőtttség. Mert minden, ami nem légből-, hanem égből kapott, ami szilárdan áll, annak van eredete, gyökerével kapaszkodik abba a talajba, ahonnan az élet kicsíráztatta, önmaga fölé növeszre készítette. Ez az eredet személyes-kollektív, mitologikus-egyetemes... A bejárt útból és az elsajátított hagyatékból származik. Mindemellett a *Hidegtelelés* anyaga jelentős mértékben utal, reflektál Nagy Lászlóra, szellemiségére és költészetére, amely korábban már Kiss Anna alkotói univerzumának részévé szervesült. Ezt támasztja alá az 1995-ös *Genitivus* kötet *Bagolyaszsonyka én* ciklusának központi elhelyezése, amelyben a Nagy László-szerelem dokumentumai rendeződnek irodalomtörténeti szempontból is izgalmas szövegfolyammá. Mintegy gyászmunka-hangsúly gyanánt – amelytől a kötet többi része sem mentes, ha nem is mindig konkrét személyhez kapcsolhatóan végződik ez el, hanem egyetemesebb veszteség okán, ürügyén.

Fontos hangsúlyozni még, hogy a *Hidegtelelés* nyolc kompozícióból/tételből áll. Hagyományos értelemben ebből négy tartalmaz ciklusba rendeződő/rendezett verseket. Az utóbbiból kettőnél a folyamatossá tördelés a versek közötti erőteljes kohéziót hivatott jelölni. Másfelől csupán egy kilencven fokos fordulat választja el a ∞ jelet a 8-tól. Ennek megtételével a horizontális végtelenből vertikális lesz. A két szélső értékből, ahonnan a hurok önmagába, a centrumába vagy a jelen pillanatába visszatér, múlt és jövő formálódik. Elveszett és elvesztett értékekből/életekből megszerzett és megtartott/megőrzött. Szavak által és szavakban ápoltt, épített katedrális, amelyben ősi hitvilágok fogalmi, nyelvi szimbólumai, teremtésmítoszok őselemei születnek újjá eredeti és újraértelmezett alakban és alakzatban. Ilyennek tekinthető a hold, a nap, a szél, a kő, a fa vagy az északi mítoszok bálnája/cetje. Szintén egyetemes tartalommal és jelentőséggel bír a *lélek*, a *só*, a *vér*, a *kenyér* stb. szavunk. Elsősorban a bűnbeeséssel kapcsolatos bibliai asszociációkra készítet a kert, a kigyó, az alma előfordulásainak túlnyomó többsége.

Hogy a személyes és a mitikus idő egy és ugyanaz – mintegy elválaszthatatlan –, az „egy”-ben, valamint a származásból értelmezhető, az *A rongybabák nem sírnak* ciklusban – amelyben eleinte

a címek maguk is részei a verstesteknek –, a kötet elején mintegy deklarálva van. „Hallott a vad, keleti szél” – így indul a címből újtára a gondolat – „gyolcsban, bizalmas / kígyóval civódni”... „Gyolcsban”, fehér szövetbe öltözött, tekerten a bizalmába fogadó „kígyóval”, Luciferrel civódva, miközben e bűnbeesés-közeli szituációnál „idáig nyújtózik a sztyeppe”, azaz testközbe kerül a kiűzetés, illetve az, ahová ez történik. Majd megjelenik a vér, a kard (pontosan ismerhetjük a hagyományainkból, miért). A rege, a szél, amely viszi és gördíti tovább az embert és az ő történetét. Aztán a bolondok aranya ezúttal akár maga a tudás is lehet. És „boldog, ki fel se fogja”, mit is tett ezzel – „csak ivadéka bánja.” Ez a kiindulásbéli boldogságeszme mélyen keresztényi, és elemi erővel összecseng a „boldogok a lelki szegények” újszövetségi kijelentésével. Ugyanakkor kapcsolatban áll a kötetet záró egyfelvonásos utolsó elhangzó mondatával is: „Boldog, / ki felejthet.” Vagyis az, aki a „gyermeki tudatlanság” állapotába kerülhet/került. Úgy élhet, hogy nem nehezül rá a múlt. Sem a saját, sem az emberiség őrzött és továbbörökített múltja. Máskülönből boldogtalan élet adatik neki. Egyébként is az ember számára mi más az élet, mint boldogságpillanatok keresése és elvesztése? Mert a pillanat csupán felidézhető, de nem ragadható meg. A vissza nem hozható felidézése pedig mindig fájdalommal jár. Gyásszal. Nem ok nélkül mondja Nietzsche: ahhoz, hogy élni tudjunk, felejtenünk is tudni kell.

A *rongybabák nem sírnak* ciklus második, harmadik versének címében megjelenik a kert mint a gyermekkor gyulai „félálom-világának” kertje, háború árnyékolta zsadányi „Isten kertje”. A ciklus leghosszabb, központi helyet elfoglaló *Rongybabák kora, Debrecen* című versében a „kertjeinkben mákkal, / liliummal együtt / bombatölcsérek nyílnak, / rongybabám már a / lépcsőnél elvész”... A maga természetességében is szürreális megállapítás következik ezután: „a rongybabák / nem sírnak”, „figyelnek”, tapasztalatot gyűjtenek. Ebben a milióban „gyanús alakok, katonák / tűnnek el ajtaintóktól, / hideglelést / hagyva maguk után.” Itt már „mítoszi sötétségbe” rejtőzik az élő, „s eltűnünk a világ / szörnyű szeme előtt.” A ciklus következő darabjában az édenkerti bűnbeesés legfontosabb kellékének, illetve a hozzá fűzött reménynek (és egyben a reménytelenségnek is) ad hangot Kiss Anna: „hittünk a hulló / almáknak”. A *Szagák földjére el!* Izland középkori irodalmára utalásán túl már a visszacsatolás és az ismétlés eszközeivel is él. Így zárul a vers: „hát vissza, / keleti szélbe, bizalmas / kígyóval civódni, a // rongybabák nem sírnak!” Részben erre reflektál az utolsó vers, amelyben „fordul az ég suhogva, / [...] az / időn át, mi elveszett, // vagy nincs jelentősége”. Vagyis a gyermekkor édenkertje, az öntudatra ébredés előtti állapot többé nem elérhető. Nem visszahozható, és nincs hová visszatérni. Ami az elmúltból elérhető, az súlytalan. A kiűzetés befejeződött.

A második ciklus, a *Párnák világos ormán* már a címevel egy transzcendens állapotba emelkedett álomvilágot sejtet. Az ütemhangsúlyos verselés nyolc és hat szótagszamos sorai törnek túlnyomóan három–öt, kettő–négy szótagos sorokra, szabályos közönként felezős nyolcasokkal kombinálva. E ciklus tíz verse népköltészetünk minden szépségét magában hordozza. Lüktetése elemi erejű, amit mágikussá fokoznak az egyes verseken belüli és a cikluson végigvonuló ismétlődések. Keleti és északi sámanok hangja ez. Domináns a természeti képek, elemek használata, a ráolvasás-jelleg, az idő múlásának, a változásnak és az örök visszatérésnek ritmikái érzékeltetése. Egy-egy versen belül a szavak pusztá jelentésük fölé magasodnak, mintegy transzállapotot generálnak, amelynek segítségével a természetfölöttire nyílik kilátás. Vegyük például a ciklusnyitó *Vitorlák* című verset. A világ zajlását, a benne fellelhető dolgok állandóságát és múlását a *felhő, ág, ponyva, szél, ég, víz, szent és szerelem* szavak cirkuláltatásával, konstellációikon keresztüli fejlesztéssel, újraértelmezéssel éri el. Az első versszak változtatás nélkül ismétlődik a nyolcadikban, a tizenkettedikben, és az első két sora visszatér a kilencedikben; a második a tizenkilencedikben, azaz a záró versszakban; a harmadik a tizenhetedikben; a negyedik első két sora azonos a tizenhatodik első két sorával, az első és negyedik sora pedig újra előfordul az ötödik versszak első és harmadik sorában; és ez az ötödik versszak megismétlődik a tizenötödik versszakban... Az ismétlődések teljes tárházának kimerítése nélkül is jól érzékelhető egy belső szimmetria, ugyanakkor aszimmetria is. Az előbbi támasztja alá a vers tengelyét jelentő tizedik versszak negyedik sorát adó, máshol elő nem forduló „boldog isten!” felkiáltás. Hisz ki más állhatna Kiss Anna világának és a világok váltakozásának tengelyében? A teremtett, felfedezhető és belakható világ fundamentuma egyedül Isten lehet. Csak rá alapozottan, ezt követően jelenhet meg a képmására formált ember, az önmagára ébredt személyiség. Az ezt követő tizenegyedik versszak így szól: „szentülnek az / égi pályák, / ringyem-rongyom / válik tőled”. Részben erre, részben az elkerülhetetlen elmúlásra, az elmúlással

járó veszteségre utal a tizenhetedik versszak: „vergődnék / másik világra, / ringyem-rongyom / el se szállna”. És ekkor még semmit sem szoltunk a behívott jelentések gazdag – a versekre fordított idővel exponenciálisan táguló – tárházáról, ami szintúgy elmondható a ciklus további darabjairól is. Arról, mekkora mértékben lélekmelengető szellemi kaland felismerni az egyes verseken, ciklusokon belüli s a kötetet szerves egészként egyben tartó mintázatot, hogyan tágul többek közt a nyelv univerzuma a fogalmak ismétlődésekor, rajzolódik át és újra a ∞ jel. Például a ciklus későbbi verseiben (*Landolások*, *Észak világol*) a vitorla megszemélyesítve bukkan fel. Mintegy állja és kihasználja a szelet, hogy eljusson és eljuttasson akár a holdra is. Vagy arra a partra, ahonnan nincs tovább: „legyen!, kiáltod, / jól van!, / jó hely lesz / a halálhoz!, s // nem felel. // Nem felejt!” (*Landolások*). A címadó *Párnák világos ormán* zárja a ciklust. Benne szomjúság, vággyal telt hetek lüktetése, amelyben végül rákerül az újra a holdezüst, a *Vitorlákban* jelzett elválás álombéli egyesüléssé lesz.

Valami végtelenben – szól a harmadik ciklus kilenc versét összefogó cím. Ezúttal ismét oldaltörés nélkül sorjáznak a versek. Címeikben az első két sor ismétlődik. A verseken belüli ismétlődések száma kettő, ami akár az egy számtani meghaladását is jelölheti. A társulást, a dualitást, az egység utáni kettősséget, kétséget. Hangsúlyos a virradat és a hozzá társítható világosság. Túl az ébredésen, de visszakiváncozva az álombiztonságba a madárként bebolyongható vidékről. E cikluson belül jelenik meg a kő és a köd. Az utóbbi később az első egyfelvonásos címeiként, és a helyszín környezeti adottságaként tér vissza. És itt tűnik fel a szófelejtés és a szótlanság motívuma először. Fontos még megemlíteni, hogy a versek egymással szerves kapcsolatban állnak nyelvi szinten is. Elegendő idézni a ciklus kezdő verséből a „süvölt a / végtelen, // süvölt a / vén homályból” sorokat, majd a másodikból a „kőbe ütöm a / késem”-et, illetve ezek összevont, sűrített visszatértét a „süvölt a kés / a kőben” költői képben ahhoz, hogy ráirányítsuk a figyelmet a cikluson belül uralkodó markáns kohézióra.

Éltre szóló kapcsolat dokumentumai – autográf levelei, rajzai – rendeződnek költészetté a negyedik, *Genitivus* „ciklusban”, amelynek az alapozása a korábbiakban megtörtént. Az általános – vagy a szerzővel össze nem kapcsolható konkrét – madárlét Bagolyasszonyka minőségben konkretizálódik itt, illetve az „álombéli” pártalálás is megvalósul. Fizikai értelemben is, de leginkább szellemiekben, ami tisztán érzékelhető Nagy László sorai révén és Kiss Anna szűkre szabott, viszonyárnyaló „kommentárjaiban”. A levélfolyamot újtára bocsájtó vers címe ezúttal is szerves része a verstestnek. A hó és a nyár összekapcsolt használata a hideg és a meleg egyidejű érzésére asszociáltat, azaz hideglelésre. A korábbiakhoz képest új formában valósul meg az ismétlődés, ami a befogadása során némi mantrázást jelent, amennyiben a kézírásos részt nem ugorjuk át, azt is és a gépelt változatát is végigolvassuk. Egyedül ekképp minősülnek át költészetté a levélszövegek. Fogalmazhatnék úgy is: elolvasom a kézírást, majd ráolvasom annak tartalmát. Mondhatni: szakrális cselekvést hajtok végre ezzel és ez által. De ettől mélyebbre ne bocsátkozzunk ezúttal a korpuszba! Ne fessegessük-bogozzuk a szerelemtörténet-irodalomtörténet szálait! Vagy tegyük! – intim kapcsolatba kerülve Kiss Anna kötetével.

Matematikai értelemben az egész számok birodalmában a kettő után a három következik, viszont a hagyomány felől közelítve a kettő a háromban egyesül, vagyis alkot újra – már egy megújult, magasabb szellemi szinten (szentháromságban) megvalósult – egységet. E tekintetben sem véletlen a *Dativus* ciklus tizenegy versének címbéli hármassága (*Holdak, havak, kísértetek; Lepkék, árnyak, utak*). Az sem véletlen, hogy ha ezeket összeszorozzuk/egybeadjuk, akkor a krisztusi kor számát kapjuk. Ez és a cikluscím egyértelművé teszi, merre is vezet a szavak irányultsága. A szív és a lélek számára milyen alternatíva maradt épsége megőrzéséhez a Nagy László-veszteséget követően. Hogyan lehet a gyász munkát elvégezni, hogy az ember, a költő ne pusztuljon bele? És megmutatja, hogyan lehet tisztességgel, az életen túlra mutatón, a nyelv szépségével feldolgozni a feldolgozhatatlant. Ahogy Kiss Anna írja: „virrasztok versen, / félbehagyott levélen” ...Bagolyasszonyként. Ezúttal is folyamatos a visszacsatolás. A sorok között felfedezhetjük például „Zsadányt”; „»kedv, remények, / Lillák«” – „[o]lvasom Csokonai verseit”; „még / szegény Yorick is / kezéből várja a holdat” – „vélem így évődik Yorick”; „Hol vagy, ki / kilencszáz-hetvennyolcban / a pétervári freskó-ló / tekintetével / néztél rám a falról?” – „S a távirat, utánam Pétervárra: Annám, / Nagy László ma hajnalban meghalt. [...] állok vele kupola-ürességben, [...] balról fenn Ábrahám freskóoltára mögül / rámvillan a fehér ló tekintete!” – „Halálad hajnala, / hírének pétervári / alkonya [...] Halálad hajnala, hírének / pétervári alkonya / lassan írja át / életem.” Találkozhatunk olyan szöveghelyekkel, ame-

lyek Nagy László irodalmi hagyatékát hivatottak fölidézni: „dült hiteknek állított / katedrálisod omlik, / épül, omlik!” („S dült hiteknek kicsoda állít / káromkodásból katedrális?” N. L.) S lehetne szinte végtelenségig folytatni a sort, lemenve egészen a szavak szintjéig, meggörbítve ezzel – amivel a fizikusok még csak próbálkoznak – az időt és a teret. Mintegy tér-idő anomáliát idézve elő. A ciklus záró versében többek közt visszatér a gyermekkor háborúélménye – „kráter”, „bombatölcsérek” – és Izland vulkánjának – „krátertó” – összeasszociálása, valamint a repülésélmény: „nagy szárnyak / jegesednek az elveszett gép / ablakainál”.

A kötet hatodik kompozíciója a címadó *Hidegtelelés*, amelyben a balladai, eposzi hangvétel meselemekkel átszótt. Ezek főképp skandináv-izlandi eredetűek vagy eurázsiaiak. A történet kezdetének helyszíne is ismerős (bár nem egészen így hangzik: „az üveghegyen innen és túl”): „Ülök az idő / tört üveghegyén.” Az idő mint átlátható s mint felfelé emelő, ugyanakkor tört, vagyis akár az elmúlt halmának, hantjának is tekinthető. Alant „forgatja / fészken vak tojásait / a Véres Kánya”... Világtojásokat? Mítosz készül (újja)születni az idő hegyén? Miközben „ülök itt, szédült vén, / szabad, almáim hámozom / ölembé, [...] se eleje, / se vége sok / szélhordta beszédnek, / fájdalom repedt, vén szívem”. Ez a narratívái, mitizálói, jóslói állapot, a teremtői pozíció, várandósság és jövendölés: „e felhős fűre / még születetlen, // láthatlan, tűzföld- / gyermek” megérkezik, és szembesít a valósággal: „bűzlenek a bálnahajóitok”. Két síkon indul el a történet: az üveghegyi mesélőén és a behúzással, kurziválással megkülönböztetett Kiss Anna-versidézetekén. Például az Edda-béli királylányért, Gudrunért kérő jön az izlandi Hólarba. Ez a szövegrész a Forrás folyóirat 2018/9-es számában megjelent *Kérő topog, veri az ajtót* című vers rövidített, átírt változata. A következő döltbetűs rész a szintén ekkor megjelent *Hiába kérdikkel* azonos. Majd valamivel később felbukkan a *Mihaszna Ivanuska* alig meghúzott változata. E vendégszöveg is szinte kimeríthetetlen forráskutatásra készíti az olvasót. A szövegháló/-hálózat szövődik/épül, minél inkább belebonyolódunk. Kavarog a versbéli „párbeszéd”, akár a felhők „Észak, és Kelet...” mitikus világában, északról keletig, egészen a vietnámi Dong Nai tartományig. Feltűnnek a modern kor kellékei, eszközei. Előző ciklusok sorai hívódnak be: „Bolond, [...] ki / kendőre vesz kalapot, / elveszett gépre jegyet!” Bevonja „a rókát, kihez / tisztelettel szól valami / szolgál, hisz szellem”, aki a kötetzáró *Álmodók* fehér rókakölykét előlegezi. Figyelemre méltó az is, ahogyan a mesélő én egyszer csak önmagával is dialógusba kerül, s elkezd kívülről szemlélni magát, ami a balladai végkifejletre meghatározóvá válik: „rongyainál süvölt a / hold, fordul a nap, száll mindene világba, / kioldódik vásott cipőinek párja, // hámozza almáit – s háborog”.

A hetedik darab *A köd*. Az egyfelvonásos két szereplője a csavargóforma és a nő. A ködöt lelógó gézlabirintus szimulálja. A csavargóforma a nő múltkereső és -idéző monológjának lendületadására szolgál, ugyanakkor búcsú is ezektől. „Jobb kívül / kerülni az időn. // Az idő / brutális.” Az egykori családi – Dienes nagypapai – birtokra való visszatérés „utolsó nagy / elveszések a ködben”... „a / köd, mi szét akar / áramlani bomló sejtjeinkben”... Felidéződnak korábbi versek: „Háború volt. // Haltak a / rongybabák is.” Elődök sorai tűnnek fel: „Észak-fok, titok, / idegenség”... Az eddig meg sem említett ontológiai vonatkozás megteremti a maga fensíkját: „Nem tudni, mi / a halál, [...] viszont azt sem / tudni, hogy mi az élet. / Kik vagyunk, ha / senki sem önmagával / kezdődik”...

A kötetet lezáró egyfelvonásos, az *Álmodók* sokszereplős szellemvilágba kalauzol. A történet előzményének mesélője megismertet a világ keletkezésével, az Örökkévaló álmaival. Első a fény. („Legyen világosság.”) Második a kavics, a tökéletes kristály. Harmadik a fű és a fa. Negyedik a földi férgek és a bálna. Ez a bálna: „Élve a vizek mélyén, nem állhatott / ellen a tökéletesség vágyának ő sem. / Azt álmodta, hogy elszakadt onnan. / És akkor megjelentünk a földön mi, / emberek. Mi lettünk az ötödik álmom.” Jön a felcseperedés története, amelynek a végén azt kérdi a nő: „Mi ez? / [...] Mik ezek?!!!!!! // Mit hord magával / ez a szörnyű idő... ennyi // valamit...! // he-je-jé... // ennyi üres...!” A mesélő válasza: „Mint a / hatodik álmom. // Mért nem / hallgattatok senkire?”

Az ember meghallja, amit meg kell hallania. És akkor hallja meg, amikor azt kell. Amikor talán még időben... Mert „[a]z idő is hagy / elperegni // mindent. // (Ujjai közül egyre a homok.) // Boldog, // ki felejthet. // (Rásötétül a szín.)” (*Kortárs*, 2020)